

hamar rátér arra, ami őt, a svájci írók legjobban megkapta: az embe-rekre. Amily éleslátással megraj-zolta az előző freskóban a bécsiék könnyelmű közömbösségét, oly mé-lyen néz a magyar szemekbe, ahon-nan a megalázott nemes büszkeség visszafojtott tüzeit olvassa ki: „A há-ború utáni Magyarország a minden oldalról megsebzett vad megindító, elrémítő képét nyújtja s ez a vad visszafojtja ordítását. Magába zárja megaláztatását, melynek méreteit a Nyugat nem is sejtí. A szégyen és a haragnak ez a belső emésztő tüze és ugyanekkor a büszkeségükön ej-tett sebnek büszke eltitkolása ad oly egyéni jellemet a magyaroknak. Vérgzetük nem verte le őket, sőt inkább bizonyos lázas állapotba ke-rültek, melynek hirtelen rohamai fel-fellobbannak bennük. Még megaláztatásukban is fensőbbiséget mu-tatnak“. Sok minden következtelen-séget és furcsaságot magyaráz az-tán De Traz a magyar jellemmel, míg végre a határszéli elszakított magyarságra kerül a sor. „Miért kel-lett az igazságtalanságot új igazság-talansággal megtorolni? Miért? — E kérdések áradatában, melynek logi-káját nem lehet tagadni, csak azzal a rövid és brutális mondattal lehet felelni, mely nem old meg semmit: — Mert ti vagytok a legyőzöttek...“ Itt is elsősorban a morális probléma ragadja meg. Szimpatikus svájci szíve érzi a magyar lelki elszige-teltség tragikumát. Megkapja őt arisztokratáink európai műveltsége, az intelligencia nyomora, érzi a zsidó probléma komolyságát — erről fő-leg Andrassy Gyulával beszélge-tett —, átéli Tormay Cécile megkapó előadásában Károlyi Mihály és Kun Béla megalázó és nemzetrontó for-radalmait. Mindenesetre téves infor-mációja, hogy Károlyi Mihály Tor-may C. *cousin*-je. Egyik budapesti napilap persze rosszhiszeműleg úgy tüntette fel a dolgot, mintha a nagy íróknak „dicsékedett“ volna ez-zel az idegen előtt!... De vígasztaló jelenséget is talál: főleg a magyar-ság nagy hitét a feltámadásban, származzék bár ez a hit akár erejé-nek tudatából, akár bámulatos illu-zionizmusából. Ő a Kálvin fia, tudja, hogy csupán a hit üdvözít; s míg lenézi a közömbös bécsiéket, valami ő reá is átragadt a nagy magyar bizalomból, mert politikai

hiszekegyünkkel fejezi be úti jegy-zeteit. Érezzük, hogy minden kriti-kája ellenére az ő hangja is benne van az *Amen*-ben...

De Traz írói pályája felfelé visz... Mit várunk tőle? Meggyőződése-m, hogy legnagyobb mesterművét ak-kor fogja megírni, ha majd francia írói tehetségét tökéletes szintézisbe hozza *szimpatikus* kozmopolitizmu-sával. Ő fogja megírni a halódó Európa fájdalmas, de bizakodó épo-szát: ezt az époszt azonban nem Spengler eszméi, hanem a svájci hu-manizmus szelleme fogja lelkesí-teni...

Eckhardt Sándor.

Olasz folyóiratok. A megjelenő könyvek száma szerint gazdag, de maradandóbb értékét alig nyújtó, sőt emefer jelentőségre is ritkán jutó mai olasz szépirodalmi terme-lésnek hasonlóképp meglepő exten-zitású kritikai és elméleti, rend-szerző és népszerűítő esztétikai irodalom a kísérője. Olaszországban ma félszáznál több irodalmi és mű-vészeti folyóirat jelenik meg a szak-tudományok tekintélyes terjedelmű és színvonalú havi és negyedévi szemléin kívül. E folyóiratok mind-egyikébe átlag húsz-huszonöt olyan munkatárs dolgozik, akiknek neve más közlönyök lapjain nem fordul elő, míg összevéve nem haladja meg a huszat azoknak a kiválóbb vagy divatosabb íróknak a száma, akik-nek munkáival több helyütt lehet találkozni s akik a régiebb és súlyo-sabb folyóiratok törzsgárdájához tartozva, a gombamód felbukkanó új vállalkozásoknak egy-egy repre-zentáns cikkel csak cégerül szolgál-nak. Ha figyelembe vesszük, hogy az olasz folyóiratok aránytalanul kevés szépirodalmat közölnek (a ki-fejezetten népszerű illusztrált lapok-tól itt eltekintünk), a statisztikai adatok alapján élénken lüktető, nyugtalan, ellentétes eszmék és írá-nyok kereszttüzeiben viaskodó iro-dalmi mozgalmakra következtethet-nénk.

A valóság ezzel szemben az, hogy az alkotó irodalom alig mutat szá-mottevőbb kilengéseket az uralkodó, világnézetében Croce neoidealizmu-sától, művészi hitvallásában D'An-nunzio esztétizmusától meghatáro-zott fősodortól, amely rég eliszapolta

már a futuristák emlékét is és olyan elhatározó győzelmet vett minden kísérletező, végletesen újat akaróson, hogy a pár évvel ezelőtt még forradalmi mómortól hangos és láb-beteg olasz irodalom ma csak egyetlen írójával, az ősz Pirandellóval áll a Németország vezette nagy csatasorban, mely új mondanivalók világát és új kifejezési eszközök arzenáljait ostromolja. Ám, ha nincs pártos, versengő, új lobogók alatt új harsonákat fúvó irodalom, mi serkent e rengeteg folyóiratot végighullámzó tömérdek elméletre, recenzóra, kritikára, miért támad a jól képviselt régi programmoknak egyre több, gyengébb szavú és hamar be-rekedő új organuma?

Ennél is érdekesebb és előbbrevaló a másik kérdés: milyen társadalom-lélektani erők érvényesülnek a kevés kivétellel középsúlyú irodalmi produkció alig áttekinthető áradatában, amely nem létező szükségét elégíti ki, nem fejletlen vagy romlott művészi igények jó piacára spekulál, jobb annál és előkelőbb, sem-hogy tömegeikként kelendő lehessen, de disztíngvált közepszerűség bélyegével a homlokán észrevétlenül marad a művelt közönség számára is? Mi kelti életre ezt az irodalmat, melynek nincs olvasóközönsége, mely egy-egy rövid kritika formájában néhány folyóirat hasábjaira vetve imbolygó árnyékát, tisztavirággként nyomtalan múlik el?

Az 1924 januárjában megjelent ötven könyv közül Róma legforgalmasabb kölesönkönyvtárában három találtam meg.

A termelés és fogyasztás egyensúlya felborult. De nem a fogyasztótábor megcsappanása billentette föl, hanem az irodalmi dilettantizmus üvegházi művészetének elburjánzása, mely kisebb méretekben általános szimptomája volt már a háború előtti fáradt, vértelen, formáimatba fúlt esztétikai kultúrának és éppen Olaszországban robbantotta ki a legszélsőségesebb hatást, a futurizmust.

De míg egyebütt a forradalmi zivatar villámfényében valóban új csapásokra bukkant a művészi alkotás és nyugtalanító problémái a régi medrekben tutajozók önelégültségét is megrendítették, itt az alapösz-tőnében jogosult mozgalom féktelen-

ségeivel komolytalanná vált s a nevettség áldozata lett, mielőtt életképes csirák kelthetett volna. Jó időre diszkreditált minden merészebb kezdeményezést és így maga lett okozója annak, hogy ma mozdatlanabb, tikkadtabb, aromátlanabb az olasz irodalmi levegő, mint akkor volt, mikor az addigi vívmányaival elégedett és önmagát ismétlő, elszikkadt ihletű irodalom ellen tiltakozó futurizmus vihart próbált kavarni benne. Nincsenek új mértéket adó, az átlagtehetséget elhallgattató nagy alkotások, teljes megint a régiebb művészi receptek hitele, a járt utak és száz kézen sí-mára csiszolt eszközök becsülete — és finom szenzáció élni velük, újra megkísérelni azt, amit a fáradt mesterek sem tudnak már sokkal különb: nagyszerű idegelmény olvasás helyett írni. Az olasz olvasóközönség legfelső rétegéből egyre nagyobb számmal válnak ki a finom ízlésű, nagykultúrájú amatőrök, hogy az alkotás izgalmával cseréljék föl a mások adta esztétikai narkotikum megapadt gyönyöreit.

Ez a zsákutcába jutott egyoldalú kultúra (persze csak egy szűkebb-körű réteg kultúrája) az egyik poétából romantikus öniróniát csal ki:

„Se potessi fuggire, se potessi volare!
Nulla avendo la dire mi metterò a cantare!”

„Ha futni, ha repülni tudnék! De mivel nincs mondanivalóm, éneklésre adom magamat” —; a másikat meg arra bírja, hogy egész élete művét halálos ágyán elégetve e sorokba foglalja össze művészi testamentumát: „Amit szépen és jóban előtünk járt századok termeltek, az bőségesen elegendő két-három jövődő nemzedék számára. Szert kell tennünk arra a képességre, hogy ne mondjunk semmit, hallgassunk és cselekedjünk.”

Az egyikönyvű szerzők elszaporodása figyelemreméltó művelődéstörténeti tünet és az olasz irodalom mai profiljának erősen szembeütköző vonása. Nem lévén céloom az irodalom összefoglaló képét adni, eltekintek egyéb s értékesebb karakterisztikumainak vázolásától és ezt is csak a túltengő folyóiratliteratura egy részének lélektani forrásaként hangsúlyoztam.

A kritika alig van világos tudatá-

ban a fent körülírt jelenségnek; fáradhatatlan komolysággal ítélkezik a sok jószabású regény, novella és dekoratív meg retorikus elemekkel zsúfolt vers fölött, kényes, egyénien át- meg átfogalmazott, de lényegükben váltig egyforma szempontjai szerint. E kritikusok és mondvasinált esztétikai problémácskák fejtegetésében tetszelgő egyéb műkedvelők az alkalmi művészekkel pszichológiailag rokon eredetűek, ők adnak életet a legtöbb új, önálló program nélkül meginduló s egy-két évfolyam után megsiratlan, hézagot nem hagyva kimúló folyóiratnak.

Igazi értékét és színvonalát a mai olasz reflexió-irodalomnak természetesen nem ezek a recenziók adják. S ha van is egy-két háború után született szemle, mely a tekintélyesebb széptudományi organumok közé sorolható, a szellemi élet ez idő szerint legmagasabb hullámhegyeivel a régibb veretű folyóiratokban találkoznak.

A művészi produkció, bár szélesen gyűrűző, az önelégült pihenés vagy helyben vesztéglés állapotában van s a reflexió jelentőségben fölébe kerekedett. A teremtő munkában beállott szélesöndben nyugodt, nagy lélekzettel működik a teória, folyik régi értékelésének revíziója, évtizedes mulasztások pótlása, új erőre kapott a történeti részletmunka, nyomában nagyvonalú szintézisek épülnek és nagyobb léptekkel, mint valaha, bevonult az olasz szellemi életbe a külföld irodalma. Ez az ernyedt esztetizálással szembeforduló erős intellektuális áramlat a régi izmos törzsekből friss nedvvel dúsan kihajtó folyóiratliteratúrának másik, legközelebb fekvő magyarzata.

A Dante-kutatás mellett, mely két nagy negyedévi szemlét táplál, erősen megélnékült ismét a renaissance irodalma körül a század elején elcsöndesült tevékenység, nagy figyelemben részesül a regionális és nyelvjárási irodalom, sokat foglalkoztak Leopardival és a risorgimento íróival; Manzoni legújabbán megint erősen növekvő olvasottságának megfelelőleg sok az ő életébe és munkáiba elmélyedő tanulmány, és az irodalomtörténetek egész sorát foglalkoztatja egy Olaszországban nemrég még szinte ismeretlen

studium: idegen írók hatásainak földériteése, és olasz nyomok követeése a nagy európai irodalmakban. A régebben divott kétes értékű párhuzamok helyett az exakt történeti módszer érvényesül a külfölddel való viszonyok tisztázásában s a világ-irodalmi háttér és látlat rajza sem igen hiányzik már az írói portrék mögül. A nálunk mindmáig ignorált modern műfaji problémák is helyet találtak a vezető olasz folyóiratokban s különösen a gazdag német drámaelméletnek kelt sok érdemes visszhangja.

A német gondolat fokozott mértékű térhódítása olasz földön általában félreismerhetetlen. A külföldi irodalmak szemlerovatai megkülönböztetett figyelemmel kísérik a német könyvpiacot s némelyek a német könyveszeti lapok bibliográfiáját megközelítő bőségű anyagot közölnek. De az idegen tárgyú, terjedelmesebb értekezések is több mint egyharmada német költőkkel foglalkozik. Az akadémikus Nuova Antologia Geibelnek és Lenaunak szentel több ívnyi cikketet, az Il concilio Hölderlin költészetét ismerteti bő (és mulatságos hibákkal éktelen) eredeti szemelvényekkel, másutt Steffan George lírájának, Thomas és Heinrich Mann regényeinek avatott tollal írt jellemzéseivel találkozunk. Ez évben fedezték föl E. Th. A. Hoffmann, Hebbel drámáit, C. F. Meyer és Gottfried Keller művészetét az olasz közönség számára. E részletmunkálatok mellett két nagy összefoglaló tájékoztatás is készült ebben az esztendőben a német irodalom mai helyzetéről és a hívó tanítvány lelkesedésével írt ismertetések számolnak be lépten-nyomon a német elmélet legfrissebb eredményeiről. Dilthey neve mostanában kezd közismertté lenni Olaszországban, Gundolf Goethéjét sűrűn idézik. Kleist monografiáját négy nagy folyóirat tárgyalta, Oscar Walzel egy művének, a német romantizmusról szóló olasz fordítását eseményként kommentálták.

Ezzel szemben mintha megcsappant volna — a másirányú politikai orientáció hatása alatt is — a francia tudományosság és irodalom iránt való érdeklődés, míg az angol és orosz szerepe növekvőben van.

A folyóiratok ujjszámítását követi a feltűnően megélt fordítási tevékenység. E téren a latin módra eddig általában zárkózott olasz irodalomnak sok pótolni valója van s hogy most szinte éhes buzgalommal szívja föl a külföld klasszikus műveit a modernekkel vegyesen, szintén a hazai termelés értékesökkenésének, a primér alkotás dekadenciájának bizonyossága éppúgy, mint a honj klasszikusokból készülő antológiák, a „Le più belle pagine“ című kresztomatiák legújabbban elterjedt divatja.

Kleist-, Heine-, Goethe-, Wagner- (!) és Rosegger-fordítások sorozatosan készülnek, angol költőket kötet-szám ültetnek át, Shakespeare szonettjeinek mostanában jelent meg első olasz fordítása s ugyancsak néhány hónappal ezelőtt adott megbízást egy nagy kiadócég az Olaszországban a közelmúlt évekig jörszerint ismeretlen Dickens összes munkáinak lefordítására. Andersen, Lagerlöf és Strindberg könyvei közül néhány már közkezen forog, Jacobsen Niels Lyhnéjéből azonban még csak mutatóványokat közölt idei évfolyamában az egyik folyóirat. Puskin, Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevicski és Gorkij — mint a fentiek nagy része — a „Collezione Sansoniana Straniera“ és a „Scrittori italiani e stranieri“ című, idegen irodalmak közvetítésére alakult gyűjteményes vállalatokban jelennek meg, míg a modernebb olasz írók a „Rivista di Cultura“ és más fiatalabb folyóiratok hasábjain látnak napvilágot. A jól ismert spanyol irodalom újdonságainak szintén sok hely jut a folyóiratokban, Unamuno és V. Basco Ibañez a közkezdelt olvasmányok közé tartoznak. Az Olaszországot gyarmatpolitikailag is erősen érdeklő Kelet multja és jelene, irodalma és kultúrája három nagy szemlének kizárólagos tárgyköre s külön folyóirat, „L'Europa Orientale“, szolgálja a Balkán és az „utódállamok“ irodalmának olasznyelvű kolportázsát. De lengyel, szlovén, szerb, horvát és cseh tárgyú tanulmányok tekintélyes s nagy nyilvánosságú szemlékben is sűrűn akadnak s a tudományosság előkelő köntösében kiválóan szolgálják a nemzeti propaganda céljait. A „La Cultura“ című római folyóirat folyta-

tásos cikkekben közli a szerb-horvát irodalom történetét, a „Rivista di Cultura“-ban a csehszlovák, lengyel és bulgár irodalmi mult ismertetői tevékenykednek, buzgón gondoskodva arról is, hogy nemzetiek modern megnyilatkozásai is tudomásul vétesenek. Szívesen áll rendelkezésükre az „Il concilio“, „I libri del giorno“ s az „Italia che scrive“ is, s ezeknek egyik-másik füzeté a francia vonatkozású ismertetések- és hírekével azonos terjedelemben ad számot a prágai, bukaresti vagy varsói könyvpiac, színházak és koncerttermek stb. újdonságairól. Nincs e nyelvek valamelyikén megjelenő olasz nyelv-tan, szótár vagy fordítás, amelyről egy-egy közleményt el nem helyezzenek s így szívós tervszerűséggel nemcsak a köztudatba kényszerítik létezésüket, hanem értékük és jelentőségük elismerését is kivívják. Helyzetüket e lapokkal szemben a politikai kapcsolatok biznyára megkönnyítik, de az olasz folyóiratoknak fent szóvá tett iránya, mely nemzetközi kulturális orientációra törekszik, a mi számunkra is megadná hasonló propagatív tevékenységnek a lehetőségét. Török, bolgár, osztrák él is vele, csak Magyarország színei nem virítanak sehol e harmincemillió emberhez szóló folyóirat mezőin, ahol minden más nép érdekesebb tartja meglobogtatni legszébb zászlait.

A Vittorio Emanuele-könyvtárban rendelkezésemre állott 37 folyóirat közül háromban került magyar írással foglalkozó közlemény a szemem elé. A „Rassegna Italiana“-ban A. Tilghes, a legismertebb olasz dramaturg Herczeg Ferencnek „Il castello dei sogni“ címen római színpadon bemutatott darabjáról mond mértékkel elismerő, de alapos kritikát; a „Rivista di Cultura“ Bydeskúty Sándornak a centenárium alkalmából készült olasznyelvű Petőfi-füzetét ismerteti néhány szíves sorban; végül az „I libri del giorno“-ban egy A. D. jelű cikkíró Babits Mihály „Gondolat és írás“-ával foglalkozik inkább hangos dícséret, mint hasznos ismertetés formájában s a kötet készülő olasz fordítását jelenti be. Ha még idejegyzem, hogy egy Smetanáról szóló cikk Liszt Ferencnek, a „kozmpolita magyar“-nak a cseh mesterre ifjúkorában

gyakorolt hatásáról tesz említést, a milánói „Avanti!” kiadásában megjelent „Labor, Fiorita di canti sociali” című antológiában Petőfi öt forradalmi verssel szerepel s egy képes színházi újságban Balla Ignác rövid beszámolója olvasható Cekov és Andreiev egy-egy darabjának budapesti bemutatójáról, mindent elmondtam, amit ez évben olasz folyó-

iratok — a fiumei kérdés politikai szemlékben napirenden levő megvitatásától eltekintve — Magyarországgal kapcsolatban írtak. Számunkra az olasz folyóiratok e futólagos áttekintéséből ez a legfontosabb és legmegszívlelendőbb tanulság. Olyan harsányan és követelően kiált, hogy megfogalmazni is fölösleges.

Várady Imre.